

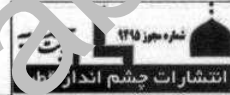
حقّ النَّاسِ در فقه اسلامی

مسعود خسروی سهل آبادی

www.ketab.ir

- شابک : ۱۸۰۰۰۰ ریال ۰۵-۰۵-۸۱۵۳-۶۰۰-۹۷۸ :
- شماره کتابشناسی ملی : ۴۰۸۴۳۷۹ :
- عنوان و نام پدیدآور : حق الناس در فقه اسلامی / مسعود خسروی سهل آبادی.
- مشخصات نشر : تربت حیدریه: چشم انداز قطب، ۱۳۹۴.
- مشخصات ظاهری : ۱۴۲ص.
- یادداشت : کتابنامه.
- موضوع : حقوق مدنی (فقه)
- موضوع : حقوق بشر -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
- رده بندی دیویی : ۳/۲۹۷
- رده بندی کنگره : ۱۳۹۴ ۶/۱۹۸BP /خ ۷۴ح/
- سرشماری : خسروی سهل آبادی، مسعود، ۱۳۵۷ -
- وضعیت فهرست : فیبا
- نویسی :

حق الناس در فقه اسلامی

نویسنده : مسعود خسروی سهل آبادی

ناشر : انتشارات چشم انداز قطب

تیراژ : ۲۰۰۰

نوبت چاپ : اول

تاریخ چاپ : ۱۳۹۴

چاپ : یونا

قطع : وزیری

تعداد صفحات : ۱۴۲

قیمت : ۱۸۰۰۰۰ ریال

۹۷۸	۶۰۰	۸۱۵۳	۰۵	۴

شابک :

آدرس: تربت حیدریه، میدان مرکزی، پاساژ الزهرا

تلفن: ۰۹۱۵۳۳۲۸۵۱۶ - ۰۵۱۵۲۲۳۱۸۷۴

بیشگفتار

بر مبنای اعتقادات اسلام حقّ النَّاس از حقّ الله مهم تر است. و پاسخ دادن حقّ النَّاس در روز قیامت دقیق تر از پاسخ دادن به حقّ الله است. چرا که خداوند حقّ خود را می‌بخشد ولی حقّ مردم را باید صاحبان آن (مردم) ببخشند.

حقّ الناس از نظر اسلام با عدالت و حکمت الهی رابطه ای تنگه تنگ دارد و دارای گستره وسیعی می‌باشد. به عبارتی حقّ الناس در همه ابواب فقه وجود دارد و می‌توان گفت که بابتی از ابواب فقه اسلامی نیست، مگر اینکه مسایل فراوانی در زمینه حقّ الناس وجود دارد.

حقّ الناس در منابع و متون اسلامی، چه در قرآن و چه در روایات معصومین (علیهم السلام) و کتب فقهی جایگاه خاصی دارد. اقامه قسط و عدل و برقراری عدالت اجتماعی و ادای حقوق الناس یکی از عمده‌ترین اهداف بعثت پیامبران است.

در اینجا چون صاحب حقّ کریم اند، رعایت و نادیده گرفتن آن ارتباط مستقیمی با بحث عدالت خداوند دارد. خداوندی که یکی از صفاتش عدالت بودن است و دینی که یکی از اصولش عدل است چگونه ممکن است حقوق انسانها برایش کم اهمیت شوند. در دین اسلام حقّ انسانها از جهتی شاید از حقّ خداوند نیز مهمتر لحاظ شود بطوری که خداوند ممکن است در روز قیامت از حقّ خود بگذرد اما هیچ گاه از حقّ انسانهای دیگر نخواهد گذشت. البته باید توجه داشت نه حقّ الناس، حقّ الله هم هست، زیرا هیچ کس جز خدا اصالتاً و ذاتاً حقی ندارد و حقوق مردم از جانب خدا تعیین شده تضییع آن مخالفت با حکم و حقّ الهی تعیین شده در حقّ دیگران است.

« لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ الْقِسْطَ ». ما رسولان خود را با دلایل روشن فرستادیم، و با آنها کتاب آسمانی و میزان شناسایی حقّ و باطل را نازل کردم تا مردم قیام به عدالت کنند (و احقاق حقوق و بسط عدل و داد به طور خود جوش از درون جانها بشری آشکار شود). این نشان از آن دارد که احترام به حقوق دیگران و ادای آن یکی از اساسی‌ترین اهداف ادیان آسمانی است. قرآن کریم در آیات بسیاری مومن اثر اچه در باب مسائل اقتصادی وجه در باب حقوق اجتماعی و... دعوت به احترام به حقوق مردم نموده است.

بنابراین، هرگونه تصرف های حرام، تجاوز در مسائل مالی و حقوقی و مسائل عرضی و آبرویی، که فایده منطقی و عقلانی در آنها نباشد، در تحت این قانون کلی قرار دارند.

از این رو به جهت اهمیت و جایگاه خاصی که حقّ النَّاس در جامعه ی اسلامی دارد تصمیم بر آن شد که کتابی با موضوع حقّ النَّاس که در جهت توجه و آگاهی و ادای حقّ النَّاس می باشد رابه رشته تحریر درآورم.

بخش اول: حق و حکم

۱۸	فصل اول: معنای حق در لغت و اصطلاح
۱۸	گفتار اول: معنای لغوی
۱۹	۱-۱ موارد استعمال حق در لغت
۲۰	گفتار دوم: معنای اصطلاحی حق
۲۱	۲-۱ معنای اصطلاحی حق
۲۲	۲-۲ عناصر و ارکان حق
۲۳	۲-۳ منشأ پیدایش حق
۲۴	فصل دوم: اقسام حق
۲۶	فصل سوم: حکم
۲۶	گفتار اول: حکم در لغت
۲۶	گفتار دوم: حکم در قرآن
۲۷	گفتار سوم: حکم در اصطلاح
۳۰	گفتار چهارم: فرق حق با حکم

بخش دوم: مفهوم حق الله و حق الناس

۳۳	فصل اول: معنای حق الله و حق الناس در بیان فقها و حقوق دانان

تعریف حقّ الله و حقّ النّاس به طور مطلق در روایت	۳۴
حقّ الله و حقّ النّاس در بخش جزائیات	۳۵
فصل دوم: اهمیت حقّ النّاس	۳۷
گفتار اول: حقّ النّاس از دیدگاه قرآن	۳۸
گفتار دوم: حقّ النّاس از دیدگاه روایات	۴۱
گفتار سوم: جایگاه حقّ النّاس در فقه	۴۲
فصل سوم: ویژگی‌های حقّ النّاس و حقّ الله	۴۵

صفحه

عنوان

گفتار اول: ویژگی‌های حقّ النّاس	۴۵
۱- اهمیت (مؤکد) بودن حقّ النّاس	۴۵
۲- تقدّم حقّ النّاس بر حقّ الله	۴۵
۳- الزوم احتیاط در حقّ النّاس	۴۶
۴- احرمّت تعرّض به حقّ النّاس	۴۶
۵- انامعقول بودن ابطال حقّ النّاس	۴۶
۶- اختیار صاحب در اقاط حدّ	۴۶
گفتار دوم: ویژگی‌های حقّ الله	۴۷
۱- ثبوت حقّ الله با قول و اراده حقّ تعالی	۴۷

۲-۲ تخفیف در حقّ الله ۴۷

۲-۳ اصالة البراهنه در كیفّر مربوط به حقّ الله ۴۷

بخش سوم: تفاوت حقّ الله و حقّ الناس

فصل اول: تفاوت حقّ الله و حقّ الناس از نظر ادلة اثبات جرم و دعوی ۵۰

گفتار اول: علم قاضی ۵۰

گفتار دوم: شهادت بر شهادت ۵۱

گفتار سوم: استحلال ۵۲

گفتار چهارم: شهادت و زنا، سوگند مدعی ۵۴

گفتار پنجم: ضمّ یمین به شهادت ۵۵

فصل دوم: تفاوت حقّ الله و حقّ الناس از آیین دادرسی ۵۷

گفتار اول: جواز قضا بر غالب ۵۷

گفتار دوم: تبرّع به شهادت ۵۸

گفتار سوم: جلوگیری از اقرار مجرم ۵۹

گفتار چهارم: توکیل در اثبات و اجرای حکم ۶۰

عنوان صفحه

گفتار پنجم: فسق یا کفر شهود ۶۱

گفتار ششم: تنفیذ حکم قاضی قبلی ۶۲

گفتار هفتم: نقض حکم قاضی قبل ۶۴

فصل سوم: تفاوت حقّ الله و حقّ الناس از نظر اجرای مجازات ۶۵

گفتار اول: تداخل مجازات ۶۵

گفتار دوم: کفالت و شفاعت ۶۵

گفتار سوم: تأثیر توبه در اجرای مجازات ۶۷

گفتار چهارم: مضع اجرای مجازات بدنی ۶۸

گفتار پنجم: مهله حد ۶۸

گفتار ششم: حرّ یا عبد بودن مجرم ۶۹

گفتار هفتم: تلف شدن مجرم در احیاناً رات ۷۰

بخش چهارم: مفهومی و گذشت

فصل اول: عفو در لغت و اصطلاح ۷۲

گفتار اول: معنی لغوی عفو ۷۲

گفتار دوم: معنی اصطلاحی عفو ۷۳

گفتار سوم: چند اصل غیر قابل گذشت ۷۵

فرق عفو و صّح ۸۱

فصل دوم: شرایط و آثار گذشت ۸۲

گفتار اول: شرایط تأثیر گذشت ۸۲

گفتار دوم: آثار و فواید گذشت ۸۳

بخش پنجم: در بیان موارد حق الناس

فصل اول: نمونه‌هایی از تصرف‌های حرام ۸۶

عنوان صفحه

گفتار اول: کم فروشی ۸۶

گفتار دوم: غش ۸۷

گفتار سوم: استکار ۸۸

گفتار چهارم: رشوه ۸۸

گفتار پنجم: ربا ۸۹

گفتار ششم: قمار ۹۲

فصل دوم: مسائل مالی و حقوقی ۹۵

گفتار اول: قرض ۹۵

ثواب قرض دادن و عقاب ترک آن در کلام معصومین (علیهم السلام) ۹۶

گفتار دوم: پرداخت حق الناس ۹۹

گفتار سوم: حق الناس مبتدی بر حق الله ۱۰۰

الف) زکات ۱۰۰

ب) خمس ۱۰۵

گفتار چهارم: تصرف غیر مجاز ۱۰۷

الف) سرقت ۱۰۷

ب) حد سرقت ۱۰۸

ج) غضب ۱۱۰

گفتار پنجم: قصاص ۱۱۰

گفتار ششم: دیات ۱۱۳

فصل سوم: اقل عی و آروی ۱۱۵

گفتار اول: غیبت ۱۱۵

گفتار دوم: نهمت ۱۱۸

گفتار سوم: قذف ۱۲۰

صفحه	عنوان

۱۲۱	حد قذف

۱۲۲	گذشت از قذف

۱۲۳	قذف و گذشت از آن در قوانین موضوعه ایران

نتایج و پیشنهادها

۱۲۶	ا) نتایج

۱۲۷	ب) پیشنهادها

۱۲۸	فهرست منابع و مآخذ

هر ملتی به تناسب ارزش ها و باورهای خود حقوقی را برای هموطنان و همکیشان خود قائلند و در این راستا قوانین خاصی برای تأمین حقوق اجتماعی انسان ها وضع کرده و کتاب های بسیاری در این زمینه نگاشته اند. لیک به جرأت می توان گفت که زیباترین و کاملترین و دقیق ترین قوانین حقوقی و قضایی را باید در مکتب اسلام و متون اسلامی جستجو کرد. مکتبی که از سرچشمه وحی نشأت گرفته و همسوی با فطرت و سرشت انسانی است و هر شخص منصفی، با اندک تأملی در قوانین نورانی اسلام به این نکته اذعان می کند که در جهان از حقوق بشر بسیار سخن به میان می آید و به ظاهر از حقوق بشر حمایت می شود. اما همین بشر است که همواره قربانی مظالم مدعیان حقوق بشر است. و جهان انسانیت، لحظه ای از فتنه گری در آستانه زلزله ها و قتل عام ها و بی عدالتی های این مدعیان دروغین طرفدار حقوق بشر آرامش ندارند.

آنچه مسلم است انسان بر نیازهای مادی موجودات موجودی دو بعدی است که یک بعد آن حیوانی و بعد دیگرش الهی است و پر واضح است که ارزش و اهمیت انسان به بعد الهی اوست و آنچه انسان را از همه ی موجودات متمایز می کند بعد الهی، یا به تعبیر دیگر بعد معنوی اوست که نشأت گرفته از روح خدایی اوست «و تَفَخَّتْ فِیهِ مِنْ رُوحِی»^۱

انسان بنا به اقتضای جنبه ی حیوانی، نیازهای مادی و به اقتضای جنبه ی الهی نیازهای معنوی دارد، و باید به نحوی نیازهای خود را مرتفع کند. و از طرفی انسان فطرتاً به اصلاح و رایش دارد و باید در کنار هم نوع خود زندگی کند. از این رو نیازهای آنان در تراحم با یکدیگر قرار می گیرد. موجب تعدی و تجاوز به حریم دیگران و نهایتاً موجب ایجاد و گسترش فساد در جامعه می شود به این جهت خداوند سبحان دین را به عنوان برنامه ی زندگی بشر توسط انبیای الهی فرو فرستاد تا به نیازهای مادی و معنوی بشر سروسامان داده شود و اجتماع از هرج و مرج و فساد و از هم گسیختگی محفوظ بماند و جلوی تعدی و تجاوز و خون ریزی گرفته شود. به نظر می رسد که از مسایل بسیار عمده در ارسال و انزال کتب، ارائه ی شیوه پسندیده ی زندگی جمعی انسان ها باشد به طوری که هیچ گونه مزاحمت و تعدی به حق و حقوق دیگران از انسان سر نزنند و اگر به مجموعه احکام و دستورات الهی نظر کنیم با حقوق الله و حقوق الناس مواجه

خواهیم شد و این ویژگی در همه ی ادیان الهی به استثنای اسلام علی رغم تحریفاتی که در آنها صورت گرفته و عمدتاً نوشته دست بشر می باشد، وجود دارد و صد البته در دین اسلام جامع تر و کامل تر بیان شده است، زیرا دستورات دینی بر اساس رشد عقلی و فهم دینی بشر نازل شده است به طوری که با بررسی شأن نزول آیات، انسان به این نتیجه می رسد که دین به لحظه لحظه زندگی انسان نظر دارد و انسان را منزل به منزل هدایت می کند. در عین حال در اسلام توجه بیشتر به حقّ النَّاس و حقوق بشر شده به طوری که ادای حقّ النَّاس از حقّ الله اهمّیت بیشتری دارد. اگر خداوند سبحان از حقّ خود بگذرد از حقوق النَّاس نمی گذرد و آن را منوط به جبران رضایت یا در نهایت استغفار و توبه برای کسی که حقّ النَّاس بر عهده دارد و سلب رحمت و مغفرت برای صاحب حقّ قرار داده است.

از این رو جهت اهمیت و جایگاه خاصی که حقّ النَّاس در جامعه ی اسلامی دارد تصمیم گرفتیم موضوع کتاب را بر این زمینه انتخاب کنیم بدان امید که این کتاب گامی در جهت توجه و آگاهی و ادای حقّ النَّاس باشد.

ا) بیان مسأله

حقّ النَّاس یکی از عالی ترین مفاهیم حقوقی در اسلام است. رعایت حقوق مردم یا به عبارت دیگر «حقّ النَّاس» یکی از وظایف بزرگی است که بر عهده مسؤلین و مردم گذاشته شده است و عدم رعایت آن توسط مسؤلین و مردم موجب بروز مشکلات عدیده فردی و اجتماعی در جامعه می شود. به عنوان مثال یکی از حقوق مردم که بر مسؤلین مترتب است اجرای عدالت اجتماعی است. هر مسؤلین در عرصه ی اقدامات و کارهای خویش عدالت را مد نظر قرار دهند می توان گفت حقوق مردم را به تملک رعایت کرده اند و زمینه لطمه بر حقّ النَّاس را از بین برده اند.

اگر به عدالت اجتماعی از این دیدگاه بنگریم که عدالت یعنی دادن حقّ هر کس به او، متوجه خواهیم شد که یکی از سر فصل های بزرگ ادای حقوق مردم، بسط و گسترش عدالت اجتماعی است. در بین مردم نیز اگر قاعده و قانون درست حکم فرما نباشد زمینه های تضییع حقوق مردمی فراهم می شود. رعایت حقوق مردم در محل کار و کسب و در عرصه اجتماع شامل مصادیق مختلفی می باشد.

ب) اهمیت و ضرورت

اهمیت انتخاب این موضوع به جهت تأکید اسلام بر رعایت حقّ النَّاس است آنچنان که می گویند: آنگاه که انسان از گناهان پیشین خود به درگاه الهی توبه می کند، تا زمانی که حقوق ضایع کرده مردم را ادا نکند، توبه اش پذیرفته نخواهد بود. ضرورت انجام تحقیق بخاطر عدم توبه به این واقعیت که خدا حقّ خود را در کوتاهی ها و تقصیر ها و اعمال ها در شرایطی که نشانه های ندامت واقعی در فرد مسلمان آشکار شود، می بخشد، اما حقّ مردم را در هیچ شرایطی نمی بخشد.

امام صادق (ع) (ابه السلام) فرمودند: «اولین قطره خون شهید، کفاره گناهان اوست، مگر بدهکاری که کفاره آن ادای آن است.»^۱

ج) پرسش ها

۱- حقّ چیست؟

۲- حقّ النَّاس به چه معناست؟

۳- معیار و ملاک تمیز حقّ الله و حقّ النَّاس چیست؟

د) فرضیه ها

۱- حقّ در لغت در معانی مختلفی بکار می رود. اما در هر کدا از آنها معنای «ثبوت» نهفته است. از جمله معانی حقّ در لغت عبارتند از ایجاد کننده چیزی براساس حکمت، سخن باطل، سزاوار، وفای به عهد در فقه شیعه تعاریف متعددی از حقّ در اصطلاح ارائه داده شده است.

۲- حقّ النَّاس یعنی حساب و کتابی که در آن با مردم طرف هستیم، بدهی که به مردم داریم.

ه) اهداف (کلی و ویژه)

الف: اهداف کلی

۱- توجه به حقوقی که مردم نسبت به یکدیگر دارند.

ب: اهداف ویژه

۱- شیخ صدوق، ابوجعفر محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۱۸۳.

۱- تبیین تمایز حقّ الله و حقّ النّاس

۲- شناخت بیشتر نسبت به حقّ النّاس و اهمّیت آن در جامعه

۳- تبیین عواقب پایمال کردن و تجاوز به حقوق دیگران

(و) ادبیات یا پیشینه

اینجانب با مراجعه به سایت های اینترنتی از قبیل ایران داک، تبیان، اندیشه های قم، راسخون، گوگل و... و با مراجعه به کتابخانه های معتبر از قبیل کتابخانه ملی تهران، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، دانشکده الهیات تهران، شهید باهنر رباط کریم، آستان قدس رضوی، شهید بهشتی تربت حیدریه و دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز حیدریه و بررسی تعدادی پایان نامه، موضوعی به عنوان بررسی فقهی حقّ النّاس در جامعه ی اسلامی تدوین و در موضوعاتی از قبیل:

۱- حقّ النّاس در روابط حتمی از نگاه قرآن و روایات ۲- بررسی حقّ النّاس در فقه امامیه ۳- حقّ الهی و حقّ النّاس ۴- بررسی فقهی عرصی و ترویجی حقّ النّاس از دیدگاه مذاهب خمسّه ۵- تجزیه و تحلیل ماده ۲ آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری را پیدا نمودم و بعضی از قسمت های آنها را بصورت گذرا مطالعه کردم تا شاید راهگشایی عمید جهت انجام تحقیقم باشد و هم چنین بتواند اینجانب را در تهیه و تدوین بخش ها و فصل های پژوهش کمک نماید.

(ز) روش

از آنجا که این موضوع از موضوعات علوم انسانی است، لذا پس از دسترس و گردآوری یافته ها از طریق کتاب شناسی و فیش برداری، تجزیه و تحلیل اطلاعات براساس تجزیه و تحلیل اسرایی، تحلیلی و تطبیقی در علوم انسانی صورت می گیرد، بنابراین روش کتاب خانه ای و اسنادی می باشد شیوه ی استنتاج و گردآوری اطلاعات در ارتباط با موضوع تحقیق و نیز تدبیر و کاوش بر روی اطلاعات مانند تبیین، تحلیل مقایسه و استنتاج و... در کتاب خانه انجام می شود، به عبارت دیگر کتاب ها و مقالات و پایان نامه ها و دیگر آثار مکتوب که در کتاب خانه موجود است مورد مراجعه و مطالعه قرار می گیرد و مطالبی که به موضوع مرتبط است، یادداشت برداری می شود، بنابراین روش تحقیق، توصیفی و تحلیلی و از طریق کتاب خانه ای خواهد بود.

کتاب شامل یک مقدمه و پنج بخش کلی می باشد، که عبارتند از:

۱-بخش اول حق و حکم ۲-بخش دوم مفهوم حق الله و حق الناس ۳-بخش سوم تفاوت حق الله و حق الناس ۴-بخش چهارم مفهوم گذشت ۵-بخش پنجم در بیان موارد حق الناس. و هر بخش شامل فصولی می باشد و سعی شده که به ترتیب و نظم منطقی بررسی گردد. در پایان، نتایج و پیشنهادها و منابع و مأخذ بصورت کامل آورده شده است.

www.ketab.ir